

Araştırma Makalesi / Research Article

İpek Yolu Diplomasisinde Hediye ve Hediyeleşme (IX-X. Yüzyıllar)*

Başak Kuzakçı**

Öz

Hediye statüsü altında emtia takasının toplumsal ve diplomatik yapıda etnografik modele göre tarihsel ve antropolojik analizi sosyal yapının, uluslararası münasebetlerin evrimsel sürecini anlamlandırmaya büyük katkılar sunmaktadır. İpek Yolu'nda, MS IX-X. yüzyıllarda mükemmel bir hale gelen diploması-ticaret modelinde hediyeleşmenin sembolik ve kültürel değerinin tespiti, İpek Yolu toplumları arasındaki geçişkenliği, ortak ticaret modeli inşa sürecini ve alışverişin sadece ticari değil kültürel ve dilsel sahada da sürdürüldüğünü açığa çıkarır. Hediye, İpek Yolu'nda diplomatik ilişki kurmanın, ticari hareketliliğin bir bakıma insan ve emtia hareketliliğinin ön koşuluydu. Diplomatik mektupların itibarı ve elçilik kabulü, hediyeleşmenin maddi-sembolik değeriyle şekillenmiş; dillerdeki ortak terimler, bu kültürel pratiği yansıtmıştır. Bu çalışma, etnografik ve tarihi temelde, Dunhuang yazmaları içinde yer alan diplomatik, ticari yahut şahsi mektuplar ve kayıtlar üzerinden Turfan merkezli olmak üzere İpek Yolu boyunca hediyeleşme geleneğinin toplumsal yapı, ticaret modeli ve diplomatik kaideler üzerindeki etkisini, hediyein ortaya çıkardığı ekonomik değişimleri izah etme amacındadır.

Anahtar Kelimeler

İpek Yolu, hediye, ticaret, diploması, Turfan, Dunhuang.

* Geliş Tarihi: 26 Temmuz 2024 – Kabul Tarihi: 29 Kasım 2024

Atıf: Kuzakçı, Başak. "İpek Yolu Diplomasisinde Hediye ve Hediyeleşme (IX-X. Yüzyıllar)." *bilig*, no. 114, 2025, ss. 01-23, <https://doi.org/10.12995/bilig.8258>.

** Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü – İstanbul/Türkiye
ORCID: 0000-0002-8730-1898, basakkuzakci@gmail.com

Gift and Gifting in Silk Road Diplomacy (IX-Xth Centuries)*

Başak Kuzakçı**

Abstract

Historical and anthropological analysis of commodity exchange under gift status in the social and diplomatic structure according to the ethnographic model makes excellent contributions to understanding the evolutionary process of social structure and international relations. The determination of the symbolic and cultural value of gift-giving in the diplomacy-trade model that became perfect in the tenth and eleventh centuries AD on the Silk Road reveals the permeability between Silk Road societies, the process of building a standard trade model, and the existence of exchange not only in commercial but also in cultural and linguistic fields. Gifts were a prerequisite for establishing diplomatic relations, commercial mobility, and, in a sense, human and commodity motility on the Silk Road. The reception of diplomatic letters and embassies was shaped by the material and symbolic value of gift exchange; shared lexical roots across languages reflect this cultural practice. This study aims to explain, on an ethnographic and historical basis, the impact of the gift-giving tradition along the Silk Road, centred on Turfan, on the social structure, trade model, and diplomatic rules, and the economic changes caused by the gift through diplomatic, commercial or personal letters and records in the Dunhuang manuscripts.

Keywords

Silk Road, gift, trade, diplomacy, Turfan, Dunhuang.

* Date of Arrival: 26 July 2024 – Date of Acceptance: 29 November 2024

Citation: Kuzakçı, Başak. "İpek Yolu Diplomasisinde Hediye ve Hediyeleşme (IX-X. Yüzyıllar)." *bilig*, no. 114, 2025, pp. 01-23, <https://doi.org/10.12995/bilig.8258>.

** Asst. Professor, Marmara University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History – İstanbul/Türkiye ORCID: 0000-0002-8730-1898, basakkuzakci@gmail.com

Giriş

943 yılında Dunhuang'ın hâkimi Cao Yijin, Ganzhou'daki Uygur Kağanlığına bir mektup gönderdi. Mektupta Çin'den dönen ve küçük kardeşinin de dâhil olduğu elçilik heyetinin Ganzhou'dan geçip Dunhuang'a ulaşmalarına izin verdiği için Uygur Kağanına şükranlarını ifade ediyordu. Mektubun sonuna da minnettarlığının küçük nişaneleri olarak bazı hediyeler iliştirdi. Bu hediyeler, birinci sınıf karmin/kızıl yüzeyli yeşim taşı (sekiz jin¹ ağırlığında), beyaz ipek (beş pi²), An-shi (Kuça)'dan xie (pamuklu dokuma)³ (iki pi), liji dokuma⁴ (on sekiz pi) ve Çin hanedanlığı (Beş Hanedan ve On Krallık Dönemi) tarafından üretilen dokuma (altmış pi)'dir (Binglin 14-32). Beyaz ipek ve Çin mamulü dokuma Dunhuang pazarlarında sıklıkla alınıp satılan, tedavüldeki emtia arasındaydı. Buna karşılık sadece beyaz ipek ve Çin dokuması, 1335 shi⁵ tahıl değerindeydi (Binglin 14-32; Zhengjian 271).⁶ Ancak bu hediyeler, listedeki en nadide ve değerli öğeler değildi. An-shi'den⁷ gelen xie kumaşı⁸, Dunhuang pazarında satılmayan egzotik bir üründü. Bu nedenle tam olarak bu ürünün ne kadara mal olduğunu bilmenin bir yolu yoktur. Aynı sebepten dolayı listede dikkat çeken sekiz jin ağırlığındaki, Hotan'dan getirildiği kesin olan “birinci sınıf karmin/kızıl yeşim taşı” paha biçilemez hediyeler arasındaydı.

Dunhuang'ın efendisi Cao Yijin'in mektubu bir kriz döneminde yahut herhangi bir ticari tıkanıklığı açmak için gönderilmemişti. Sadece yaygın ve mutat bir uygulama karşılığında oldukça değerli hediyelerle birlikte minnettarlığın ifadesi olarak sunulmuştu. Başka bir ifade ile gönderilen hediyeler o dönem için yönetici sınıf arasında göz alıcı, istisnai ürünler değildi. Bahsi geçen hediyeler, hatırı sayılır bir değere sahip olmasına rağmen gündelik diplomasiye eşlik eden düzenli işleyişi ve iyi niyeti gösteren metalardı. Bu açıdan İpek Yolu diplomasisinde hediyeleşme, bir iyi niyet beyanı olduğu kadar diplomatik teamüllerin ve mektuplaşma usulünün ayrılmaz bir parçasıydı. Dunhuang efendisinin Uygur Kağanlığına takdim ettiği hediyeler ayrıca İpek Yolu üzerinde tedavülde olan lüks emtianın cinsi ve niteliği hakkında bir kompozisyonunu sunmaktaydı.

MS III-IV. yüzyıllardan itibaren Avrasya ticaret ve siyasetini şekillendiren İpek Yolu, yalnızca tüccarların emtia taşıdığı ve takas ettiği bir ticaret ekosistemi değildi. Ticari düzende nominal değeri olan paranın yanında para işlevi yüklenen emtiaya da bu ticaret dünyasında yer verilirdi. Nitekim ipek,

ipek yolu ticaretinde yüksek değerli para işlevi gören bir ticaret nesnesiydi (Wang 165-174). Ayrıca ticari malların yanı sıra diplomasinin aracı olan lüks malların da güzergahı, üretildiği ve tanımlandığı alan İpek Yolu'dur (Wen 85-86).⁹ Burası üretim ve yerleşim vahalarının, istihsal merkezlerinin içine girmez, oralardaki ekonomik yapıya dâhil olmaz, ancak vahaların üzerinden geçirdi. Uzun mesafeli ticarete ise taşıma maliyetlerinden dolayı değeri belirli bir çizginin üzerindeki lüks tüketim sayılan ürünler dâhil edilirdi. Lüks emtia, ticarete konu olduğu kadar diplomasinin de konusudur. Çin ve diğer saraylara vaha yöneticilerinin, şehir hâkimlerinin gönderdiği temsilciler ve yanlarındaki lüks hediyeler, İpek Yolu üzerindeki diplomasinin bir unsurudur (Lattimore 171). İpek Yolu'nda elçi teatisine eşlik eden hediye diplomasisi ticaretin bir başka yönünü temsil ederdi ve bu durum "gizli ticaret" usulü olarak kabul edilirdi. Bu zaviyeden İpek Yolu ticaret düzeni ve dünyası yeni bir bakış açısıyla ele alınmalıdır. İpek Yolu diplomasisi teşrifatının parçası olan hediyeler, "kılık değiştirmiş" ticari meta olarak tanımlanabilir. Bu çalışma, İpek Yolu'nda takas edilen bütün malların, emtia olarak varsayılmaması gerektiğini savunmaktadır. Ticaretin doğasının tasvirinde, ticarete konu malların belgelerde tanımlanma şekline dikkat edilmeli ve bunların nakliyesini betimlemek için kullanılan dil değerlendirilmelidir. İpek Yolu'nda hediye sadece bir minnettarlık göstergesi olarak değil, aynı zamanda ticari düzenin doğal bir unsuru olarak ele alınmalıdır. İpek Yolu ticaretini tanımlayan Dunhuang belgelerinde ticari işlemler sadece "emtia" için yürütülmemiştir. Çeşitli dillerdeki ticaret evrakında mübadeleye konu olan meta ayrıca "hediye" kelimesiyle tanımlanmıştır (Hansen 74).

İpek Yolu üzerindeki mal alışverişinde terminolojik değişiklikler ticarete gömülü haldeki sosyal ve diplomatik prensipleri ortaya çıkarmaktadır. Ticari emtianın bir kısmı meta vasfıyla değil, hediye statüsünde mübadele edilmektedir. Hediye doğası gereği bir motivasyon üzerine ve beklentiyle verilmekteydi. Fakat hediye alan-veren ilişkisi bir bakıma hiyerarşik bir toplumsal ve siyasi düzeni de göstermektedir. Hediye vermenin temel motivasyonu mutlak kârın ötesinde ticari hayatı kolaylaştırmak, geçişleri ve kontrol sürelerini kısaltmak gibi ticaretin bürokratik yönüyle de yakından ilişkilidir. Örneğin, kıymet derecesi yüksek olan nadir malların takası bir diplomatik misyona hizmet etmekteydi. Bu nedenle, bu değerli ürünler ticari alışveriş gibi görülmemeliydi. Hediye alışverişinde yer alan taraflar, en azından kısmen, kârın ve ticari kolaylığın yanı sıra prestij kazanmayı

da amaçlamaktaydı. Bu çalışmanın metodolojik analizi sosyolog William Goode'un "prestij" tanımından yola çıkılarak kuruldu. Goode'a göre prestij "bir bireyin veya topluluğun ortalamanın üzerinde olduğunu düşündüğü performans veya niteliklere verdiği saygı veya onay"dı (7). Bu anlamda prestij, diğer insanlar tarafından bahşedilen bir şey olması ve prestij üretiminin doğası gereği iki kişi veya taraf arasındaki karşılıklı ilişkiye dayanması bakımından güçten farklıdır. Hediye alışverişinin ana nedenlerinden biri sosyal statünün onaylanması veya müzakere edilmesiydi. Daha değerli hediyeler sunan taraf prestij ve yüksek sosyal statü kazanırdı. Hediyein değeri ve büyüklüğü beklenen prestij ve statü ile orantılıdır. Ticaret ve diplomaside iyi ilişkilerin anahtarı karşı tarafın statüsüne, makamına muvafık hediye seçmektir. Bu bakımdan hediye, bir cömertlik sembolünün ötesinde prestij ve statü arayışının başlangıcını işaretler (Hinde 78).

Ticari alışverişlerde taraflar, maksimum miktarda kazanç elde etmek için en düşük miktarda malı teklif etme yarışına girerlerdi. Hediye alışverişi de benzer şekilde rekabetçiydi. Ancak rekabet daha az vermek değil, daha fazlasını vermektir. İnsanların İpek Yolu'nda seyahat etmelerine yönelik güçlü teşvik ve motivasyon, kâr arayışı yanı sıra prestij kazanma ve sosyal statüyü sürdürme arzusudur. Bu çalışmada Dunhuang el yazmaları, ticaret kayıtları, hediye bağlamındaki sözcükleri tanımlamak için başvuru olan temel kaynaktır. Hediye tanımı, ticari ve sosyal konteksi bu kaynak grubu ışığında değerlendirilmelidir. Hediyelere dair ticari mektuplardaki bilgiler ve ticari düzene, ticaret seferine hediyein dahil olduğu safhalar hakkında da Dunhuang el yazmaları güçlü verilere sahiptir. Tüccarların, gezginlerin ve diplomatların hareketliliğinde, faaliyetlerinde hediye-hediyeleşme merkezi roldedir. Doğru ve yerinde sunulan hediye, emtia-insan hareketliliğini kolaylaştıran başlıca motiftir. Çalışmada sunulan hediye alışverişine yönelik çeşitli örnekler, sosyal ilişkilerde hediye alışverişinin prestij arayışına dönük yönünü vurgularken tarafların sosyal statüsünün ve münasebetlerinin hediyein niteliğine göre yeniden şekillenme sürecini açığa çıkaracaktır. Tüccarlar, gezginler ve diplomatlar ile ev sahipleri-makam sahipleri arasındaki hediye alışverişinin yarattığı ticaretin ötesine uzanan ilişki ağını ve materyal kültürünü de bu örnekler ortaya çıkaracaktır.

İpek Yolu Kültüründe Hediyein Antropolojisi

Hediyeler ve hediye alışverişinin sosyal antropolojik arka planı üzerine kaleme alınan modern çalışmalar arasında Marcel Mauss'un kiler öncü niteliktedir (Mauss 89-102). Her ne kadar hiçbir zaman net bir tanım vermemiş olsa da çalışmaları hediyein birkaç temel özelliğini öne sürmektedir: sosyal ilişkileri yaratır; hediye veren kişi, hediye alan kişiden daha yüksek bir sosyal statüye sahip olur ve karşılığın garanti edilmemesine rağmen genel olarak "bedava" bir hediye yoktur (Mauss 35). Diğer taraftan N. Zemon Davis, XVII. yüzyılda Fransa'da hediye alışverişinin toplumsal bağlamına odaklanan araştırmasında, alışverişin farklı toplumsal yapılarda ortak motiflere sahip olduğunu ortaya koyar. Hediye zincirleme bir reaksiyon ile karşılık hediye yaratır. Hediye, ticari pazarları çeşitli olmayan toplumsal yapılarda bir değiş tokuş nesnesine dönüştü. Ancak yönetici sınıf bakımından hediye statü sembolü yahut bir statünün onaylanmasını kolaylaştıran dış motivasyon kaynağıdır. Hatta daha fazla ve değerli hediye almak için rekabet ortamı da yaratılırdı (Davis 4). Bu durumun genel hatları İpek Yolu üzerindeki hediyeler için geçerlidir. Hediyelerin sağladığı ve sürdürdüğü özel ilişki, uğruna rekabet edilen statü, modern öncesi Avrasya'da da caridir. Dunhuang sosyal ve ekonomik belgelerinde temsil edilen bazı ana dillerdeki hediyelerle ilgili terimlerin yaygınlığı hediye alışverişinin çeşitliliğine ve yoğunluğuna delil niteliğindedir.

Tablo 1

Dunhuang el yazmalarında hediye kelimeleri (Wen 151)

Belgelerdeki dillere göre hediye kelimesi

Çince: Li, xin, gong

Tibetçe: bya-sga / bya-dga'

Hotanca: Skyaisa, mu'sda

Uygurca: beläk

Soğdca: p'l'k / pyr'k

Kaynak: (Wen 151)

Dunhuang belgelerindeki hediye terimleri her zaman birbirinin yerine kullanılmamaktaydı. Bazıları hediye alışverişinin belirli yönlerine işaret ederken, diğerleri genel özelliklere işaret etmekteydi. Örneğin, Çince *li* terimi,

veren ile alan arasındaki sosyal hiyerarşiyi tasvir etmeden genel bir hediyeyi belirtirdi. Öte yandan *gong* terimi, hediyein yukarıya doğru toplumsal hareketini belirtir ve yalnızca imparatora verilen hediyeler için kullanılırdı. Eşdeğeri olan *xin* ise daha geniş bir semantik yelpazeyi işaret ederdi; yalnızca imparatora gelen hediyeleri değil, aynı zamanda veren-alıcı ilişkisinde sosyal olarak daha prestijli olduğu düşünülen bir kişiden gelen herhangi bir hediyeyi de ifade ederdi. Diğer dillerdeki terimler, hediyein geldiği veya verildiği makama göre açık bir surette farklılaşmamaktadır. Örneğin, Hotan dilinde *skyaisa* kelimesi hem mektuplara iliştirilen hediyeler için hem de diplomatik ilişki kurmak amacıyla verilen hediyeler için kullanılırdı. Dunhuang'da keşfedilen Soğdca metinler arasında hediye terimi, *p'l'k* veya *pyr'k*, Türkçede *belek* kelimesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem Soğd dilinde hem de Hotan dilinde hediye için kullanılan ortak terimler Uygurca ve Tibetçede de kullanılmaktadır. Hediye alışverişi üzerine terimlerin çeşitliliği ve birbiri yerine kullanılmayan, anlam sınırları çizilmiş terimler, hediye alışverişi ve diplomasinin katı teşrifatına, protokolüne işaret eder. Ayrıca hediyeye dair diğer terimler de bunun seyahatle olan yakın bağlantısını göstermektedir. Örneğin *armāyan*, “başarılı bir yolculuktan dönen bir adamın akrabalarına getirdiği hediye” olarak tanımlanır (Atalay C. I, 140).¹⁰ Bu nedenle, anlamı seyahatle yakından bağlantılı olan *belek* teriminin Soğd dilinden alınmış olması şaşırtıcı değildir. Nitekim hediyeler ve seyahatler gerçekte çoğu zaman birbirinden ayrılamaz niteliktedir. İpek Yolu'nun güçlü ticari merkezi Dunhuang, İpek Yolu'ndaki hediyeleşmenin de merkezlerinden biridir. Dunhuang'a getirilen veya burada verilen hediyeler yukarıda sayılan bütün ana fonksiyonları karşılamaktadır. Hediye, pek çok durumda lüks tüketim ürünleri arasından seçildiği için ticarete konu olan ve genellikle gündelik tüketim için kullanılan ürünlerden farklılaşmıştır (Trombert 329).¹¹ Ancak hediye trafiğinin arttığı zamanlarda, pahalı hediyelerin Dunhuang'a ulaşması pazardaki ürünlerin niteliğini etkilemiştir (Wen 150-151).¹²

İpek Yolu şehirleri, toplulukları, Dunhuang, Hotan, Turfan ve Ganzhou arasındaki diplomatik münasebetlerin ve istikrarın sürdürülmesinde, bölgeler arası barışın devamında hediye kritik roldedir. Bu bölgeler birbirlerine elçilik heyetleri ile bağlanır. Bu heyetlerin amacı daha üstün ve lüks hediyeyi bir diğer bölgeye taşımaktır. Üstün politik pozisyon için hediye rekabetini kazanan taraf hâkim konumunu diğerlerine kabul ettirdiği

gibi diplomatik hakimiyetini de perçinlerdi. Hediye, tarihi kavram olarak diploması ile yakından ilişkili olmanın yanı sıra anlambilimsel yönden doğrudan seyahat kavramına içkindir. Hediye karşılığı olarak Çince'de kullanılan *gong* tabiri, uzun mesafeli ticari ve diplomatik seyahatle düşük statüdeki uzak bir memleketten getirilen hediye'yi tanımlar. *Kitabu Divan-ı Lügati't-Türk'e* göre, Türkçede hediye karşılığı kullanılan kelimelerden *belek* bir yerden başka yere gönderilen *armağan* manasında kullanılırdı. XI. yüzyıl Türkçesinde hediye-diploması arasındaki yakın münasebeti gösteren ve armağan anlamında kullanılan kelime *artut* hükümdara, beye yahut üst makamlara verilen at ve benzer türdeki hediyeleri tanımlardı. *Kitabu Divan-ı Lügati't-Türk'te* hediye karşılığı yer verilen kelimelerden *yarmakan* ise seyahatten selamete ve başarılı dönen bir kimsenin akrabaları, yakınları için getirdiği armağanları tanımlar ve hediye-seyahat bağlantısını yansıtır. Hediye anlamındaki bir diğer Türkçe kelime *belak* ise Turfan belgelerinde tesadüf edilen, Soğd dilinde bir kardeşin diğerine mektuba ilişik gönderdiği hediye anlamına gelen *brqy'* (Gharib 109); *p'l'k* (Sims-Williams ve Hamilton 49-50)¹³ kelimesiyle bağlantılı görülmektedir. Hediye karşılığı kullanılan kelimelerin diller arasındaki geçişkenliği yahut dillerin kelimeleri hediyeleşmesi, İpek Yolu toplumları arasındaki sık armağan mübadelesini de yansıtır.

Hediye terimleri, çeşitli sosyal bağlamlardaki malların tanımlarında da kullanılmaktaydı. Evlilikler ve cenazeler dahil olmak üzere pek çok sosyal olay, hediye verilmesini gerektiriyordu (Atalay C. III, 11, 96)¹⁴. Ancak hediye doğrudan seyahatin ana parçasıydı. Hediyeler, toplumsal rolleri ve seyahatlerdeki kullanım zamanlarına göre sıralanacak olursa; mektuplara eklenen hediyeler, yolculara yola çıkmadan önce verilen hediyeler, vardıklarında verilen hediyeler, taşınan hediyeler olarak ayrılabilir. Bundan başka seyahat edenlerin varış yerlerinde verdikleri ve seyahatleri sırasında gezginler arasında takas edilen hediyeler de mevcuttu. Hediye'nin seyahatin hangi aşamasında, ne suretle ve hangi makama verildiğine göre niteliği ve hediye'yi tanımlayan terim değişirdi. Mektuplara eklenen hediyeler ve yolculara verilen hediyeler sunulma şekli nedeniyle farklılaşırken, diplomatik hediyeler ve kişisel hediyeler, değiş tokuş edildikleri kişiler nedeniyle farklılaşıyordu. Hediye alışverişinin bu çeşitli biçimleri hediye verme ile seyahat arasındaki iki yönlü bir ilişkiyi gösterir. Ayrıca hediye alışverişi gezginlerin alışılmadık bir yere geçişini de kolaylaştırmıştır. Hediyeler

olmadan, bu tür bölgelerarası faaliyetleri mümkün kılan karşılıklı güven sürdürülemezdi. Aynı zamanda “rekabetçi hediye verme” süreciyle yeni ve nadir hediyeler edinmek seyahatin temel amaçlarından biriydi. Bu anlamda hediyeler İpek Yolu’nda seyahat etmenin hem aracı hem de amacıdır.

Mektupla Gelen/Mektuba Eşlik Eden Hediyeler

Hediye alışverişinin en yaygın olduğu durumlardan biri mektuplardı. Hem kişisel hem de diplomatik mektuplara geleneksel olarak hediyeler eşlik ederdi (Xiaofei 135-186). Hatta mesaj veya haberci anlamındaki Çince *xin* kelimesi Dunhuang mektuplarında münhasıran mektuplara eşlik eden hediyeleri tanımlamak amacıyla kullanılırdı (Wen 153). Ancak diplomatik nitelikli yahut ticari avantaj beklentisi olanlar haricinde mektuplara eklenen hediyelerin çoğunluğunun değeri pek yüksek değildi. Örneğin Turfan’da yüksek rütbeli bir keşiş, Dunhuang’daki diğer üç keşişe şu mektubu yazmıştı:

Sarayda görev yapan, Çinli olmayan ve Çinli keşiş ve rahibelerden sorumlu, mor [cüppe], altın mühürle donatılmış Kutlu... bizzat şunları söyledi: Manastır Yöneticisi Song, Yönetici Asistanı Suo ve Öğretmen Liang. Kışın hava soğuk, enerjiniz nasıl? Sağlıklı mısın, değil misin? Ayrıldığımızdan bu yana birkaç yıl geçti. Elçilerin ileri geri gitmesi hiç eksik olmadı ama yine de tek bir selam bile almadım. İnsani duygularımız zayıfladı. Geçenlerde, onuncu ayın beşinci gününde, Bilge Cenneti’nin fermanı beni, 1000 keşişten sorumlu, altın ipekle donatılmış Dutong Dade (Manastır Şefi) olarak atadı. Bu nedenle tebrik mektubu gönderiyorum. Şimdi, ayrılan elçiyle birlikte küçük ve yerel bir hediye size gönderiyorum: Batı Ülkesinden aynı çantada üç Rangtao (karpuz). Lütfen her biriniz bir tane alsın. Şimdi elçiyle birlikte bu tek mektubu gönderiyorum (*Pelliot Chinois* 3672; Xiaofei 135-186).

Turfan Manastırı Şefi, Uygur ismi taşımaktadır ancak mektup Çince yazılmıştır. Bu bakımdan mektuptaki “bizzat söyledi” ifadesi dikkat çekicidir. Muhtemelen Manastır Rahibinin Uygurca ifadeleri Çinceye çevrilerek yazıya geçirilmiştir. Her hâlükârda mektubun mesajı açıktı. Mektup, Manastır Şefinin yakın zamanda terfi etmesi nedeniyle gönderilmiştir. Turfan’ın manastır düzenindeki değişiklikler hakkında Dunhuang’daki diğer keşişlere

bilgi verilmesi gerekliliği, bu bölge ötesi manastır topluluklarının yakın bağlantısını ve ilişki ağını kanıtlamaktadır. Seyahat eden elçilerin sıklığına rağmen Dunhuang keşişlerinden mektup gelmemesi, “insan duygularının” zayıflığını gösteren bir şey olarak tanımlanıyordu. Bu arada, mektuba eşlik eden hediyeler olan yerel üretim üç karpuz da benzer şekilde “hafif hediye” olarak tanımlanıyordu. Bu özel mektuba hediye iliştiirmek Turfanlı bir keşiş için bir zorunluluktuktu, mektuplarla hediye gönderme adetinın de yaygınlığını ve köklü kurumsal bir uygulama olduğunu göstermektedir.

Mektup alışverişlerinde hediye verilmesinin mutakat olması nedeniyle, küçük hediyelerle gönderilen mektuplarda hediyelerin yetersizliğinden mahcubiyetle bahsedilirdi. Bir Soğd mektubu ise hediye hususunu şu şekilde ifade ediyordu: “[Bu mektubu] şunu söyleyerek gönderdim: Onun hizmetkarı, [ben] gelinceye kadar, [benim] mektubum boş kalmasın. Kontrol ettikten sonra, kilisenin başı rahip Wanu çorunun elindeki küçük hediyemi [nazıkçe] kabul edin. Kızgın olmayın!” (Sims-Williams ve Hamilton 89).

George adlı Hristiyan bir din adamına yazılan bu Soğd mektubunda Tämär Quş, hediyesini “küçük” olarak tanımlarken, belki de hediyeı yetersiz gördüğü için, “kızma!” ibaresini mektubun sonuna ekledi. Tämär Quş’un ifadelerinden anlaşıldığı üzere yanına hediye eklenmeyen mektup boş, yani cevaplanmaya değeri, geçerli kabul edilmemektedir. Onun mektubu küçük hediye sayesinde geçersiz ve boş sayılmayacaktı. Tämär Quş bir başka Soğdcı mektubunda: “*bir şay (dut)*” gönderdiğini ifade ettikten sonra şu cümleyi eklemektedir: “Sana daha güzel bir hediye gönderemedim (*Pelliot Sogdien* 28).” Bu kadar yetersiz bir hediyeının nedenine ilişkin açıklaması tam olarak anlaşılamayacak kadar parçalıdır. Ancak yazar hediye gönderme ve hediyesinin değeriı az ya da çok belirtme ihtiyacı hissetmektedir. Sims-Williams’a göre, Çince formüle edilen mektup Türkçe versiyonunda kısaltılmış, nihayetinde Türkçeden Soğdcıya çevrilmiştir (*Pelliot Sogdien* 91). Söz konusu örnekler, mektup yazma geleneğinde hediye vermenin merkezi önemini göstermektedir. Bir diğeri örnekte ise Hotan elçisi Thyai Pađä-tsä, doğuya yaptığı gezi hakkında Hotan sarayına bir mektup gönderdi ve Uygur Kağanlığına Ganzhou’ya (Hotan dilinde “Kamacü”) vardığında faaliyetlerini şöyle bildirdi:

Ben mütevazı hizmetkar, Skarhvära ayının yirmi sekizinci gününde Şacü’dan Kamacü’ya gittim. Rrahaja ayının on beşinci gününde Kamacü’ya geldik. Üçüncü gün bizi Kağan’ın

huzuruna çıkardılar ve Kağan’a kraliyet lütfu olarak sahip olduğum şeyi, emre göre sundum. Ertesi gün sabahleyin üğalara (Uygur beyleri) yönelik emirleri ve hediyeleri verdim. Böylece devlet merasiminin bittiğini anladıklarında, Ttuđışā Sađācī ttātāhā adlı memur yanıma geldi (*Pelliot Chinois* 2741).

Elçi, varıştan sonraki üçüncü günde, Ganzhou hükümdarı ile görüştü ve Kağan’a hediye için kullanılan bir terim olan “kraliyet hediyesi”ni sundu. Ertesi gün Uygur Kağanlığının üst düzey yetkilileri olan üğalara resmî mektupları ve ek hediyeleri verdi. Daha da önemlisi, bu hediye sunma faaliyetlerinden sonra üğalar “devlet merasiminin bittiğini anladılar”. Görünen o ki, “devlet merasimi”, en azından yüzeysel olarak, yalnızca toplantıyı ve hediye sunmayı kapsıyordu. Hediye sunmadan ise bahsetmek önemlidir çünkü diplomatik hediyeler, genellikle birkaç torba kurutulmuş meyveden oluşan kişisel mektuplara eşlik eden küçük çaplı hediyelerin aksine, genellikle çok pahalıydı. Hotan kralının Dunhuang efendisine yazdığı, Hotanlıların batısındaki Karahanlılar karşısında kazandığı son zaferi bildiren iyi korunmuş bir hükümdar fermanı olan P.5538’in sonunda, bir hediye listesine rastlıyoruz (*Pelliot Chinois* 5538). Belgede yer alan listeye göre:

Şimdi sana aşağıdaki hediyeleri göndermeye tenezzül ettik, ey
Büyük Hükümdar:
İlk olarak, 42 jin’lik bir parça orta boy yeşim;
İkincisi, bir parça saf yeşim, 10 jin;
Üçüncüsü, yeşim, 8,5 jin, bu da üç parça yeşim 60 buçuk jin’e
tekabül ediyor.
Bir deri kumaş;
Boynuzdan yapılmış sapı olan bir çekiç;
Bir vagon ve bir davul;
...

Bu uzayıp giden hediye listesinde yer alan kelimelerin birçoğu, Çince ve Tibetçedir. Filologlar söz konusu kelimelerin birçoğunu diğer belgelerde olduğu gibi, tahrip nedeniyle tam olarak deşifre edememiştir. Yukarıda yer alan hediyeler ise okunabilir olanlardır. Birçok kelimenin ne anlama geldiği de henüz bilinmemektedir. Bu türden kelimelerin bilinme zorluğu, diplomatik armağanların önemli bir özelliğine işaret etmektedir. Muhtemelen bu hediyeler genellikle daha az bilinen, egzotik nitelikteki mallardı. Dönemin

standart şerhlerinde yer almayan bu kelimeler, bugünün araştırmacıları için bilinmez hâle geliyordu. Bu tür belirsizlikler çoğu zaman potansiyel olarak çok yüksek değere sahip emtialar da karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan anladığımız terimlere bakılırsa bu liste zaten mütevazı bir hediye listesi değildi. Hükümdarın statüsüne yakışan üç tür yeşim taşına çekiç, vagon ve davul eşlik ediyordu.

Esasında yeterli olan hediyeler hükümdarlar tarafından memnuniyetle karşılanırken, yetersiz bir hediye açıklamaya ihtiyaç duyuyordu, hediyesi olmayan mektuplarda ise bu konuda izahat verilmesi ve mazeretin geçerli görülmesi şarttı. Ayrıca büyük bir hediye vaadi hediyesiz mektubun kabul edilme olasılığını da yükseltebilirdi. Bir Uygur mektubunda “Bana gelince Süğçü’dayım [Suzhou]. Bu nedenle size hediye gönderemedim. Hediye yok diye kızmayın. Bir sonraki kervanda sana en büyük hediyeği göndereceğim (*Pelliot Ouigour 6*)”¹⁵ Benzer şekilde, bir Tibetli tarafından gönderilen boş mektubun mazereti mektup yazarının karısının vefatının ardından yeni bir evlilik yapması ve yeni evlilikle beraber yüklü miktarda borcu girmesidir. Tibet dilinde yazılan mektupta yazar, ayrıca yeni eşinin çocuklarına bakmak zorunda olduğunu da söyleyerek hediye gönderemediği için kendisine kızılmamasını istemişti (*Pelliot Tibetan 1129*). Dunhuang’da faal olan bütün kültür ve dil grupları hediye ve mektubu birbirinden ayrılmaz bir ikili olarak değerlendirirdi. Türk, Soğd, Tibet ve Çin mektuplarının ortak temalarından biri mektupla gönderilen yahut gönderilemeyen hediyelerdi. İpek Yolu ticaret ve diplomasinin dil sınırlarını aşarak ortak bir gelenek ve kültür dünyası yaratma süreci “hediye geleneklerinde” kendini gösterdi.

Aynı durum dönemin diplomatik mektupları için de söylenebilir. Hotan elçisi olan “Yedi Prens”in Çin gezileri hakkında Dunhuang sarayına yazdığı bir mektup yer almaktadır: “Adamlarımızın sahip olduğu tüm hayvanlar kayboldu. Elbiselerimiz kayboldu... Ganzhou’dan birlikte çıkabileceğimiz (ve gidebileceğimiz) kimse kalmadı. Çin hükümdarına ne hediyemiz ne de mektubumuz olduğuna göre Shuofang’a nasıl gelebiliriz? ... Şu ana kadar Ganzhou’da birçok insan öldü. Yiyeceğimiz yok. (?) iyi şans ve lütuf bize nasıl ulaşabilir?” (Skjærvø, “Turks” 22-26).

“Yedi Prens”in Hotan sarayına sunduğu bu raporda, yanlarında taşıdıkları her şeyi kaybettikleri için planlandığı üzere daha doğuya gidemedikleri için şikâyetle bulunuyordu. Görünüşe göre, bir hediye ve mektubun

olmaması (“ne hediye ne de mektup” *Hotan dili*: škyesä u na pıdakä) yedi prensin Shuofang’a seyahat etmesi önünde en büyük engeldi. Bahsi geçen mektuplardan, mektuplara hediye eklenmesinin kabul edilen ve beklenen mutakat ve müesses bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır. Hem özel hem de resmi alanda mektuplu hediyelerin yaygın olduğu, hediyesiz mektupların da geçerli bir mazeret söz konusu değilse büyük bir hakaret olarak görüldüğü, bu tür mektupların dikkate alınmadığı açıktır. Azami miktarda hediye bir mektup “hafif” ise, hediyesiz bir mektubun da anlamı yoktur. Dolayısıyla mektubun geçerliliği, bilgi aktarımı ve talebin işleme konması hediyeleri gerektiriyordu ve mektuplarla gönderilen hediyeler, alıcı açısından borç oluştuyordu. Bu borç ancak iade mektubu ve karşı hediye ile ödenebiliyordu. Eğer bir talep söz konusu ise bu talebin karşılanması da hediye borcunun karşılığıydı. Bu nedenle, mektupla gönderilen hediyeler, alıcı açısından bir yükümlülük yaratıyordu. Dunhuang’daki Li Chou’er adında birinin Yizhou’daki küçük kardeşi Li Nuzi’ye yazdığı bir mektupta, daha önce verilen bir hediye yarattığı yükümlülük, geleceğe ait olduğu ima edilen borç açıkça görülebilmektedir.

Başlangıçtaki alışılmış ifadeler ve iyi dileklerin ardından Li Chou’er, öncelikle küçük kardeşinden aldığı önceki iki mektubu ve hediyeyi kabul etmektedir. Daha sonra erkek kardeşinden, yeğeninin (Li Chou’er’in kızı) evliliğine hediye olarak bir miktar ipek bağışlamasını istemeye devam eder. Belki de aradaki ilişkiyi dengeleme çabası olarak, bir önceki mektubuyla birlikte gönderdiği hediyeyi, kardeşinin ilk mektubuna yanıt olarak alıp almadığını sorar. Aynı zamanda bu sefer “boş” bir mektup gönderdiğini de kabul eder. Mektupların ve hediyelerin sırası ise şöyledir: Birinci mektup hediyeleri, bir torba kurutulmuş biber, bir yeşil ipek, iki (?) fermente fasulye. İkinci mektup hediyeleri, iki chi kumaş ve boş mektup (Shengbo 136).

Hediyeler, mektupların hareketine eşlik etmenin yanı sıra, gezginlerin fiziksel hareketleriyle de yakından bağlantılıydı. Başka bir yere gitmeden önce seyyah genellikle “yol malları” olarak adlandırılan çeşitli hediyeleri alırdı. Bu geleneğe Tang dünyasının yanı sıra Dunhuang’da da rastlanırdı. Örneğin, Ennin’in Günlüğü’nde (794-864):

Li’nin bize veda hediyeleri on top shao-wu damask, bir parça kokulu sandal ağacı, resimlerle dolu iki sandal ağacı kutusu, bir şişe tüt-sü, beş çatallı gümüş vajra, iki keçe şapka, bir elmas parşömeniydi.

Gümüş harflerle yazılmış Sutra (şu anda Saray mülkiyetindedir), bir çift yumuşak terlik ve iki dizi nakit paraydı. Yine söyledi. ‘Senden, giydiğin Budist cübbesini ve eşarbını müridine bırakmanı rica ediyorum, böylece onları eve götürebilir, tütsü yakabilir ve hayatımın geri kalanında onlara adak sunabilirim.’ Bu sözler üzerine bunları ona verdim (Reischauer 367-368).

Muteber bir Budist keşiş olarak Ennin, oldukça lüks “yol malları” aldı. Ancak Li, bir tür karşı hediye istemeden bu hediyeleri sunmadı. Karşı hediyeler, Ennin’in cübbesi ve eşarbydı. Hediyeler birbirine eş değerde değildi. Ancak Li’nin “hayatımın geri kalanı boyunca onlara adaklar sunma” planı, cübbenin ve eşarbin sembolik ve dini değerinin yüksek tutulduğunu ima etmektedir. Ennin ona yalnızca orijinal hediyelerin maddi değeriyle eşleşmeyen birtakım giysiler vermiyordu. O, Li’ye saygı duyacağı bir araç veriyordu. Ayrılan yolculara hediye sunma uygulamasına *Dunhuang El Yazmaları*’nda çok sık rastlanırdı. Ayrıca bu uygulama sadece prestijli konuklara mahsus değildi. Sıradan bir keşiş, Dunhuang’tan ayrılırken kendisine verilen hediyeyle duyduğu memnuniyeti şöyle ifade eder;

Alçakgönüllü bir şekilde, bu özel teklif edilen bir hediye (bir at) aldım. Önümüzde uzun bir yol olduğu düşünüldüğünde bu hediyeyi reddetmek zordu ve “hızlı ayaklar” herkes için önemlidir. Bu hediyeyi kabul ettiğim için iki kat derin minnettarlık hissediyorum. Minnettarlığımı ifade etmek için bu notu dikkatle hazırladım (*Pelliot Chinois* 3931, Satırlar: 116-119).

Bu örnek mektubun dili yukarıda anlatılanla aynı doğrultudadır. Ancak Ennin örneğinden farklı olarak mektubun yazarı at için bir karşı hediyeyle bahsetmez. Yaklaşan gezi için hediye edilen atın tek karşılığı mektubun kendisi gibi görünmektedir. Keşiş, alçakgönüllü bir surette kabul ettiği ata karşılık derin bir minnet duygusuyla yazdığı not dışında bir şey sunamamıştır. Muhtemelen ona bu hediyeyi veren Dunhuang’ın seçkinleri onun hayır duasını almak dışında bir beklentiye sahip değildi. Bu anlatının örnek bir mektup olarak hizmet etmesi, bunun benzersiz bir olay olmadığını, kabul edilen bir sosyal uygulama olduğunu da göstermektedir. Diğer Dunhuang belgeleri arasında bu tür “yol malları”nın örneği fazlaca mevcuttur. Bu tür karayolu malları, özellikle Dunhuang’daki çeşitli manastırların harcama hesaplarında da görülmektedir (*Pelliot Chinois* 2032v, *Pelliot Chinois* 2040v, *Pelliot Chinois* 2049v, *Pelliot Chinois* 2629, *Pelliot Chinois* 3234v.).

Gezginlerin Hediyeleri: Seyahat ve Hediyeleşme

X. yüzyıldaki mektuplarda tespit edildiği üzere bazen hediyelerin alınması ve iadesi seyahatin asıl nedeni ve hedefidir. Örneğin, 969'da Hotanlı Zhimoshan, Song sarayına gitti ve ülkesi Hotan'da 237 jin ağırlığında bir yeşim parçası bulunduğunu bildirdi:

[Hotanlılar] bunu teklif etmek istediler ve onu almak adına bir elçi göndermesi için [Song sarayına] yalvardılar. [Daha sonra, Shanming adındaki Hotanlı] keşiş tekrar [Song sarayına] geldi. [Song sarayı] onu din adamı olarak atadı. Ona yeşim taşını almak için Hotan topraklarına geri dönmesini emretti (Tuotuo 14107).

Bu durumda, karşılıklı diplomatik görüşmelerin tek nedeni, Hotan'ın yeşim parçasını Song Sarayı'na hediye etmek istemesiydi. Devam eden elçi trafiğinin yegâne amacı da taşın naklini sağlamaktı. Esasında etkileşimi başlatan taraf, hediye alan değil, veren taraftı. Böylece hediye vermek, özellikle de rekabetçi hediye vermek yalnızca seyahat için maddi bir teşvik değildir. Bazı durumlarda seyahatin asıl amacı hediyelerdi. Elbette hediye seyahati sonunda Hotan'ın iyi ilişkiler, güçlü ticari bağlantı ve güven kazanma gibi beklentilerine tabi idi. Bu tür hediye alışverişinde yalnızca maddi emtia taşınmazdı. Aynı zamanda diğer türdeki “malların” aktarılması için de hediyeleşme bir kanal yaratıyordu. Örneğin, 866 yılında Zhang Yichao, Tang sarayına “Ganjun dağından dört çift Qingjiao kartalı, Yanqing'den iki at ve iki Tibetli kadın” sundu ve elçiye eşlik eden keşiş Dacheng ise “baifa mingmen lu” başlıklı bir Budist metni sundu (*Jiu Tang shu* 660). Bölge devletleri arasında hediye alışverişi olağan bir uygulama haline geldiğinden, daha önce verilen hediyelerin karşılığını vermek amacıyla elçiler de gönderiliyordu. Dunhuang'dan Hotan'a bir hediyeye karşılık vermesi için gönderilen “hediye karşılığı elçisi” hakkında iki belge mevcuttur. İlk belgede, Dunhuanglı idarecilerden Suo Ziquan, Hotan yetkililerine son derece iltifatkar bir dille mektup yazmış, Hotan hükümdarını “imparator” olarak nitelendirmiş ve Dunhuang'ı “tebaası” olarak tanımlamıştır.

Bu mektup, Hotan kralına haraç ve aynı zamanda Dunhuang hükümdarının kız kardeşi olan kraliçeye hizmetçi göndermek üzere diplomatik heyetin ve hediyelerin bir parçası olarak gönderildi. Suo Ziquan'ın heyeti 956 yılının yedinci ayının yedinci gününde Dunhuang'dan ayrıldı ve sekizinci ayın

22. gününde Hotan'a ulaştı. Yaklaşık 1800 kilometrelik bu yolculuğun tamamlanması bir buçuk ay sürdü. Bu mektup 956 yılının on birinci ayında, Suo Ziquan'ın bir süredir Hotan'da bulunmasından sonra yazıldı (Xinjiang ve Lishuang 129-132). Ancak bu belge hediye alışverişinin sonunu anlatmamaktadır. Aynı yazmanın diğer yüzünde Fuzhu isimli birisi tarafından yazılmış bir başka belge ise 958 yılının dokuzuncu ayında, yani ilk belgeden yaklaşık iki yıl sonra yazıldı. Fuzhu'nun heyeti 958 yılının altıncı ayının yirmi altıncı gününde Dunhuang'dan ayrıldı ve bir aydan kısa bir süre içinde yedinci ayın yirmi üçüncü gününde Hotan'a ulaştı. Görünüşe göre bu heyetin tek amacı Suo Ziquan heyetinin beşinci ayın beşinci gününde güvenli bir şekilde Dunhuang'a ulaştığını bildirmektir. Bu nedenle, 956'dan bir süre önce Hotan'dan Dunhuang'a yapılan hediye verme eylemi, bir dizi başka personel ve hediye alışverişini tetikledi. Başka bilgilerin de iletilmiş olması gerekse de hediye alışverişi bu gezilerin ana temasıydı. Aslında hediye alışverişi bazen diplomasinin yan ürünü değil, temel hedefi olarak görülüyordu. Kitan Hanı tarafından Gazneli Mahmud'a 1026'da yazılan bir mektupta şu ifadeler yer alıyordu: "Ona (Mahmud'a) durumumuzu bildirebilir ve onunla dostluk içinde karşılıklı bağış geleneğini kurarken dünyada neler olduğu hakkında onunla iletişim kurabiliriz" (Minorsky 20).

Kitan Hanı için, bu "karşılıklı bağış geleneği" yoluyla diplomatik hediye alışverişi, önerilen diplomatik ilişkiler açısından bilgi alışverişi kadar önemliydi. Teklifi sonuçta Mahmud tarafından reddedilmiş olsa da diplomatik seyahatlerde hediyelerin merkezi önemi ortadaydı. Hediye alışverişi seyahatin ve seyyahların doğal düzeninin esaslarından biridir. Gezinler yolculuklarının farklı anlarında hediyeler teklif edip aldılar. Hediye alışverişi sırasındaki sosyal protokol, hediyelerdeki eşitlik/üstünlük, hediye alan ve veren tarafların statüsüne göre belirlenirdi. İpek Yolu coğrafyasında hediye vermenin temelinde yatan sosyal prensipler, üstünlük gösterme, minnet yaratma, statü elde etme, ticari avantaj elde etme, diplomatik faydalar gibi geniş bir çerçeveye yayılmıştır.

Dunhuang'da çeşitli uygun davranış türlerini konu alan bir elyazmasında şu şekilde açıklanmaktadır: "Eğer bir kimse bir başkasının konaklamasına mazhar olursa, ölüme kadar bu iyiliği hatırlar; maaşı ve şeref yerini kabul ederse, şükran duygusunu ifade etmek için bedeninin yok olması bile yeterli

olacaktır... İnsan, kendisinin başkalarına borçlu olmasındansa, başkalarının ona borçlu olmasını tercih eder” (*Pelliot Khotanese 1920*).

Elyazmasındaki son cümle, hediye verme ilkesini kısaca özetlemektedir. Hediye alışverişinde, genellikle karşılığını almadan vermenin, vermeden almaktan daha iyi olduğu düşünülür. Nitekim hediyelerin cömertçe verilmesi, hükümdarın prestij ve şöhretiyle yakından bağlantılıdır. Hotan hükümdarına yazılan bir mektupta ona şöyle hitap edilmektedir: “Büyük armağanlar (mistyi haurä) ile donatılmış, büyük adı dört yöne ve birçok ülkeye gitmiş (mestyi nāmma tsva) ...” (Skjærvø, *Khotanese 22*). Belli ki hükümdarın şöhreti hediye verme yeteneğiyle bağlantılıydı. Antropologların incelediği diğer birçok durumda olduğu gibi, üstün hediyeler vermek, hediye verenin daha yüksek bir sosyal statüye erişmesi veya bu statüyü sağlamlaştırması anlamına geliyordu.

Sonuç

Hediyelerin İpek Yolu seyahatlerinin hem amacı hem de aracı olarak ikili bir işleve hizmet ettiği açıktır. Çünkü mektupların iletilmesinde hediyeler vazgeçilmezdi. Ayrıca kalkıştan varışa kadar bölgelerarası seyahatlerin her aşamasında hediye takası yapılmıştır. Bu çeşitli durumlarda kullanılan hediyelerin miktarı ve türleri farklılık gösterebilirdi. Ancak hediyeleşme, meta naklinden bilgi aktarımına kadar geniş ve kuvvetli sosyal bağlar yarattı. Hediye eklemek mektuba ağırlık esasında ise geçerlilik kattı. Ayrıca alıcıyı mektubu ve hediyeleri iade etmeye zorlayan bir borç ilişkisi yarattı. Mukim ev sahiplerinin gezginlere verdiği hediyeler de benzer şekilde, gezginlerin yolda edindikleri mal veya bilgileri paylaşmaya daha yatkın hale gelmesini sağlayan bir minnet ilişkisi oluşturdu.

Hediyeler, bilginin, emtianın ve insanların engelsiz bir şekilde hareketini kolaylaştırdı. Bu bakımdan İpek Yolu’nun işleyişinde ve devamlılığında hediye temel sosyal prensiplerden biridir. Birçok gezgin için hediye alışverişi, seyahatin asıl amacıydı. Hotan’ın Çin sarayındaki elçisi örneğinde olduğu gibi bazı durumlarda, hediye almak seyahatin ana nedeni olarak kabul ediliyordu. Dunhuang’dan Çin’e giden elçiler gibi diğer durumlarda hediyeler, resmi amaçları görünürde siyasi olmasına rağmen gezginler için önemli teşvikler olarak hizmet ediyordu. Her iki durumda da hediyeler yalnızca verilmekle kalmıyor, aynı zamanda değiş tokuş ediliyordu. Öte

yandan, hediye alışverişı eşit değil, rekabetçiydi. Daha büyük değere sahip bir hediyenin teklif edilmesi, alıcı için hediye verenin üstün statüsünü ve prestijini kabul etme konusunda bir meydan okumaydı. Hediyelerin ve karşı hediyelerin göreceli değeri, ilgili tarafların göreceli statüsünü yansıttığında, hediye verme mevcut hiyerarşik ilişkilerin yeniden teyit edilmesine hizmet etti. Bir hiyerarşik ilişkinin olmadığı durumlarda, insanlar daha fazla prestij ve daha yüksek sosyal statü kazanmak için değerli hediyeler vermek için yarışyordu. Bu dönemde İpek Yolu üzerindeki lüks eşyaların çoğunluğu bu rekabetçi hediye verme bağlamında değerlendirilmiştir. Kitan Hanının Gazneli sarayına yazdığı mektubun örneğinde ise “bağışlama” talebine aracılık etmiştir.

Dunhuang bölgesindeki X. yüzyıl seyyahları arasında değiş tokuş edilen tüm malların “hediye” olarak görülmesi doğru değildir. Malların satın alma veya ödünç verme yoluyla alınıp satıldığı durumlar kaynaklarda mevcuttur. Ancak bu mallar ticari borsalarda alınıp satıldı. Takaslar ise genellikle yerel olarak gerçekleşirken, bölgeler arası alışverişlerin bir kısmı hediye edilerek gerçekleşti. Hediye alışverişı normal ticari düzende kullanılanlardan farklı emtia türleri ile yürütülürken ticaret piyasasını da özellikle lüks malların tüketimi bakımından etkilemiştir. Hediye, bir sosyal ilişki yaratır yahut yeniden tanımlar, hediye veren genellikle hediye alana göre üst bir sosyal statüde olduğu iddiasındadır, hediye bu üstünlüğü sembolize eder veya perçinler. Pek çok koşulda, karşılık verileceği kesin ve garanti altında olmasa da karşılıksız hediye yoktur. Hediye geleneğine yüklenen temel sosyal fonksiyonlar bu temel prensiplerde gizlidir. Hediyenin iktisaden ana işlevi emtianın, özellikle kıymetli emtianın yeniden dağıtımıdır. Diplomatik bakımdan devletler, toplumlar arasında barışın, iyi ilişkilerin ve iyi niyet diplomasisinin devamını temin eder. Hediye geleneğinin sosyal rolü ise toplumsal statülerin onaylanması yahut değişen statülerin ilanındır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Açıklamalar

- 1 Tang Hanedanlığındaki bir jin yaklaşık 650 gramdır ve 8 jin ise yaklaşık 5,2 kg'ye tekabül eder (Hong 185-215).
- 2 “*pi*” bir top ipek topu (bolt of silk) anlamına gelmektedir. Dönemsel olarak değişmekle birlikte bir top ipek kabaca 50-55 cm genişliğinde ve 9-12 metre uzunluğundadır; bk. (Kuhn 79-80).
- 3 Kaliteli pamuklu dokumalar, *xie* olarak isimlendirilmiştir (Zhao ve Le 383): Dunhuang pazarlarında mevcut olmayan bu dokuma türünün değerini tespit etmek mümkün değildir (Trompert 340). Bundan başka tie adı verilen düğümlü boyama metodu ile üretilen ipekliler *jiao xie* olarak adlandırılmıştır (Zhao ve Le 378-380). Bu nedenle söz konusu hediyeler egzotik ürünler arasında değerlendirilmiştir. Cao Yijin’in hediyeleri nitelik bakımından birinci sınıf olmanın yanı sıra *kızıl yüzeyle yeşim taşı* gibi nadir emtiadan seçildiği için değer tahmini yapmak çok güçtür. Rutin bir teşekkür mektubuna bu derece kıymetli hediyelerin “küçük bir minnettarlık” göstergesi olarak ilave edilmesi İpek Yolu diplomasisindeki hediye kültürünün ağırlığını ve simgesel anlamını da sembolize etmektedir.
- 4 Dikey tezgâhta dokunan pamuklu kumaş türüdür (Zhao ve Le 383).
- 5 MÖ 224'te Çin imparatoru Shi Huang Di tarafından Çin'deki ölçü birimlerinin tek tipleştirilmesi sürecinde temel ağırlık birimi olarak, bilhassa hububat ölçümü için belirlenmiştir. 1 shi yaklaşık 60 kilografa (132 pound) eşittir; (Harris 55-59). 1335 shi 80 ton hububata denk gelmektedir. Söz konusu miktar ipekli yahut pamuklu dokumanın yükte hafif pahada ağır niteliğini göstermektedir. 1 pi (top) ipek aynı dönemde 11 liang (1 liang=1 ons [31 gr] gümüş) değerindeydi. 1 liang gümüş ile 3-4 shi ağırlığında hubuat satın alınabilmekteydi, 11 liang gümüş ile 27 shi yani yaklaşık 1600 kilogram hububat satın alınabilirdi (Harris 55-59), (Binglin 19-20).
- 6 Belirtilen hesaplama için detaylı bilgi bk. (Binglin 14-32), (Zhengjian 271).
- 7 An-shi, coğrafi olarak bugün Kuça, tarihsel olarak ise eski Part topraklarına Çin hanedanlıkları tarafından verilen isimdir (Pulleyblank 10-12).
- 8 Tie olarak adlandırılan dirençli bir kumaş boyasından mamul dokumalar için de *xie* tabiri kullanılmıştır. Çin'de MS III. yüzyıldan itibaren görülen *xie* dokumalar o dönemde nakışlı işlenmiş ipeklilerden farklı ve oldukça değerliydi. Çin'de xie'nin orijinal anlamı ise düğüm boyamadı. Boyamadan önce kumaşta dikiş veya bağlama yoluyla bir dizi düğüm yapılır, böylece boyandığında boya düğümlü alana nüfuz etmezdi (Wang ve Zhao 441-442), (Ou vd. 265-267).
- 9 951 yılında Kaifeng'e Sonraki Zhou hanedanlığı (Later Zhou) sarayına ulaşan Turfan elçilik heyetinin yanında getirdiği hediyeler, İpek Yolu diplomasisindeki

- lüks tanımlanan metalar hakkında bilgi vermektedir; “İrili ufaklı altı parça yeşim taşı, dokuz jin ağırlığında yeşil kehribar (yaklaşık 4,5 kg), 1329 parça pamuklu kumaş, 280 parça beyaz, sade pamuklu elbise, altı dallı mercan, 2632 parça beyaz samur derisi, 250 parça kara samur derisi, 503 parça mavi samur derisi, samur derisinden mamul dört adet kullanılmış ceket, bir adet beyaz yeşim taş yüzük, bir adet yeşil yüzük, iki demir ayna, yeşim taşla süslü kemeri olan altmış dokuz koşum takımı, bir adet yeşim taşlı kemer, uygun miktarda aromatik, kokulu ve şifalı bitkisel ilaçlar”; *P. 2992v-3*. Yine aynı sene Uygurlardan Ganzhou’dan Zhou sarayına giden bir başka elçilik heyeti, yetmiş yedi adet küçük yeşim taşı, 350 parça beyaz pamuklu dokuma, 28 adet mavi ve siyah samur kürkü, bir çift yeşim taşı kemer, yeşim taşı ile süslü koşum, 420 parça yak kuyruğu, 20 adet büyük kehribar taş, 300 jin (yaklaşık 150 kg) ağırlığında kırmızı tuz (Himalaya), 390 jin (195 kg) tung ağacı yağı ve 2100 jin (bir ton civarı) amonyak tuzu hediye götürdü (Wen 85-86); Elçilik heyetlerine mukabele olarak Çin’den gönderilen hediyelere dair ise Kuzey Çin’de Tang Sarayı’nın Dunhuang elçilerine 878’te verdiği hediyelere dair kayıtlar mevcuttur. Buna göre ipek ruloları, ipek ve pamuktan dokumalar, gümüşten mamul eşyalar gönderilmiştir; *P. 3547*. Türkistan coğrafyasında ipek ve ipekli dokuma mebzul miktarda olmasına karşın bilhassa Kuzey Çin ipeği ve dokumaları oldukça makbuldü ve beğeniliyordu. Tang Sarayı bu nedenle elçilik heyetine *jin* ipeği adı verilen, çözgü ve atkı ipliklerinin birlikte dokunduğu karmaşık örgü yapısına sahip desenli dokumalar gönderdi (Zhao vd. 366-368).
- 10 *Armağan, amuç, yarmakan* hısımlara doyumluktan verilen *belek* suretinde tanımlanır. Dört terim de hediye-seyahat ilişkisinden ortaya çıkar ve yakınlara getirilen, kazançtan elde edilen hediyeleri ifade eder; *armağan, yarmakan* ve *amuç* için bk. (Atalay C. I, 140). X. yüzyıl Türkçe söz varlığında farklı süreçler için verilen hediyeleri tanımlamak için farklı sözcüklerin kullanılması hediyein güçlü kültürel arka planını vurgular. Buna göre yoldan geçen hısımlara yahut yolculara hediye verilen yemek *tuzgun* sözcüğüyle tanımlanır (Atalay C. II, 419). Ayrıca *tüzgermek* hediye karşılığı kullanılan genel bir terimdi (Atalay, C. II, 179). Yüksek bir statüden yine eşit düzeyde bir statüye gönderilen hediyeleri taşıyanlara verilen bahşiş için *but* tabiri kullanılırdı (Atalay C. III, 120). Hediyein verildiği statü nedeniyle farklılaşan terimler bir başka örnek ise *tañuk* sözcüğüdür. Sadece hakanlara sefer sırasında sunulan kıyafet, yiyecek gibi hediyeler için bu terim kullanılmıştır (Atalay C. III, 365). Hediyeleşmek ve saygınlık kazanmak için girilen hediye yarışı da Türkçede *ıdışmak* terimi ile karşılanmıştır (Atalay C. I, 182). Marcel Mauss’un ifade ettiği üzere teoride karşılık beklemeden gönüllü verilen hediye, hakikatte ve sosyal bağlamda bir geri verme zorunluluğu yaratır. Türk toplumsal yapısında da hediye nihayetinde bir

iyilik ve karşılık beklentisi doğurur, söz konusu beklentiyi karşılamayan ve geri dönüşü olmayan hediyeler için de bu nedenle *sinūt/sünūt* tabiri kullanılmıştır (Atalay C. III, 362).

- 11 Bilhassa ipek hem hediye hem de bir tür ödül vasıtasıdır (Trombert 329).
- 12 878'te Tang İmparatoru tarafından Dunhuang idarecilerine verilen büyük miktardaki hediye ipek, yerel pazardaki büyükbaş hayvan ve hububat ticaretini kolaylaştırdığı için ekonomik bir canlanma yaratmıştır (Wen 150-151).
- 13 Hediye manasında XI. yüzyıl Türkçesinde kullanılan ve Soğdca kökenli nitelendirilen bir diğer kelime ise “artut”dur. Soğdca *r't* armağan demektir. Soğdca kelime sesli ön ses ilavesi olarak *artut* kelimesine dönüşmüştür. Benzer bir Soğdca-Türkçe ses dönüşümü Soğdca aziz anlamında kullanılan *rz'y* kelimesinin Eski Uygurcada *ar'zi* kelimesine evrilmesinde yahut mücevher manasına gelen Soğdca *rtny* kelimesinin Eski Uygurcada *ärdini* olarak kullanımında tespit edilmektedir (Tezcan 157-159).
- 14 Dügünlerde tarafların birbirine gönderdiği çeşitli hediyeler *yüfiş* kelimesi ile karşılanırdı (Atalay C. III, 11). Ayrıca aynı kökten *yüftürmek* bir nevi sosyal dayanışma, yardımlaşma anlamı da taşırdı (Atalay C. III, 96).
- 15 Hamilton'daki Uygurca metin için: “*menämä süğçuda erür men anın beläk itu umatım*” (Hamilton 9-10).

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

- Pelliot Chinois 2032v, 2040v, 2629, 2049v, 2741, 3016, 3234v, 3672, 3931, 5538.*
Bibliothèque nationale de France. Département des manuscrits.
- Pelliot Khotanese 1920.* Bibliothèque nationale de France. Département des manuscrits.
- Pelliot Ouïgour 6.* Bibliothèque nationale de France. Département des manuscrits.
Manuscrits ouïgours du IXe-Xe siècle de Touen-Houang.
- Pelliot Sogdien, 91, 28.* Bibliothèque nationale de France. Département des manuscrits.
- Pelliot Tibetain 1129.* Bibliothèque nationale de France. Département des manuscrits.
- Jiu Tang shu*, <https://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/book/lookupid?key=ha002255430> Erişim Tarihi: 13 Nisan 2024.

Araştırma, Telif Eserleri

- Atalay, Besim. *Divanü Lûgat-it-Türk: Kâşgarlı Mahmud*. C. I, II, III, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006.
- Binglin, Me Zheng. “Wan Tang Wudai Dunhuang maoyi shichang de wujia.” *Dunhuang xue jikan*, 1997, ss. 14-32.
- Davis, Natalie Zemon. *The Gift in Sixteenth-Century France*. The Curti Lectures. University of Wisconsin Press, 2000.
- Gharib, B. *Sogdian Dictionary*. Ferhangan Publications, 1995.
- Goode, William. *The Celebration of Heroes: Prestige as a Social Control System*. University of California Press, 1978.
- Hamilton, J. *Manuscripts ouïgours du IXè-Xè siècle de Touen-Houang I-II*. Peeters France, 1986.
- Hansen, Valerie. *International Gifting;* Jeongwon Hyun, “Gift Exchange among States in East Asia During the Eleventh Century. Doktora Tezi, University of Washington, 2013.
- Harris, L. J. “Terms of Measurement, Units of Currency, and Bureaucratic Titles.” *The Peking Gazette*, Leiden-Brill Press, 2018, ss. 55-59.
- Hinde, Robert. *Why Good is Good: The Sources of Morality*. Routledge, 2002.
- Hong, Sung-Hwa. “Official and Private Weights and Measures (Duliangheng) during the Qing Dynasty and Contemporary Perceptions.” *Sungkyun Journal of East Asian Studies*, 2020, ss. 185-215.
- Kuhn, Dieter. “Silk Weaving in Ancient China: From Geometric Figures to Patterns of Pictorial Likeness.” *Chinese Science*, no. 12, 1995, ss. 77-114.
- Lattimore, Owen. *Pivot of Asia; Sinkiang and the Inner Asian frontiers of China and Russia*. Little Brown Press, 1950.
- Mauss, Marcel. *The Gift; Forms and Functions of Exchange in Archaic Societies*. Routledge Classic, 2002.
- Minorsky, Vladimir. *Sharaf Al-Zaman Tahir Marvazi*. The Royal Asiatic Society, 1942.
- Ou, Bing-Ying, Hong-Guang Ye, ve Bin Li. Study on the Origin of Nantong Blue Calico. *Proceedings of the 2017 2nd International Conference on Humanities and Social Science (HSS 2017)*, ed. Ampere A. Tseng vd., Atlantis Press, 2017, ss. 263-267.
- Pulleyblank, E. *The Background of the Rebellion of An Lu-Shan*. Oxford University Press, 1955.
- Reischauer, Edwin. *Ennin's Diary; the Record of a Pilgrimage to China in Search of the Law*. Ronald Press Co, 1955.
- Shengbo, Guo. *Song hui yao ji gao, Fanyi Dao-Shi*. Sichuan daxue chubanshe, 2010.
- Sims-Williams, Nicholas, ve James Hamilton. *Turco-Sogdian Documents from 9th–10th Century Dunhuang*. Çev. Nicholas Sims-Williams, ekler: Wen Xin. London: School of Oriental and African Studies, 2002, ss. 49-50.

- Skjærvø. “Turks (Uighurs) and Turkic in the Khotanese Texts from Khotan and Dunhuang.” *Turks and Iranians: Interactions in Language and History. The Gunnar Jarring SCAS Program at the Swedish Collegium for Advanced Study*, ed. Éva Á. Csató, Lars Johanson, András Róna-Tas, and Bo Utas, Harrassowitz, 2016, ss. 22-26.
- Skjærvø. *Khotanese Manuscripts from Chinese Turkestan in the British Library: A Complete Catalogue with Texts and Translations*. Corpus Inscriptionum Iranicarum; Pt. 2, v. 5, Texts 6, British Library, 2002.
- Strathern, Andrew. *The Rope of Moka: Big-men and Ceremonial Exchange in Mount Hagen New Guinea*. Cambridge University Press, 1971.
- Tezcan, Semih. “Additional Iranian loan-words in early Turkic languages.” *Türk Dilleri Araştırmaları*, no. 7, 1997, ss. 157-164.
- Trombert, Eric. “The Demise of Silk on the Silk Road: Textiles as: Money at Dunhuang from the Late Eighth Century to the Thirteenth Century.” *Journal of the Royal Asiatic Society*, no. 23, 2013, ss. 327-347.
- Tuotuo vd.(ed.). *Song shi*, 496 *juan* in 40 vols. Zhonghua shuju, 1977.
- Wang, Helen. “Textiles as Money on the Silk Road?” *Journal of the Royal Asiatic Society*, no. 23, 2013, ss. 165-174.
- Wang, Le, ve Feng Zhao. “Xie, a Technical Term for Resist Dye in China: Analysis Based on the Burial Inventory from Tomb 26, Bijiaoshan, Huahai, Gansu.” *Textile Terminologies from the Orient to the Mediterranean and Europe, 1000 BC to 1000 AD*, ed. Salvatore Gaspa, Cécile Michel, ve Marie-Louise Nosch, Zea Books, 2017, ss. 437-450.
- Wen, Xin. *The King's Road: Diplomacy and the Remaking of the Silk Road*. Princeton University Press, 2023.
- Xiaofei, Tian. “Material and Symbolic Economies: Letters and Gifts in Early Medieval China.” *A History of Chinese Letters and Epistolary Culture*, ed. Antje Richter, Brill, 2015, ss. 135-186.
- Xinjiang, Rong, ve Lishuang Zhu. “Yutian yu Dunhuang, Lanzhou.” *Gansu jiaoyu chubanshe*, 2013, ss.129-132.
- Zhao, Feng, Yi Wang, Qu Luo, Bo Long, Baichun Zhang, Yingchong Xia, Tao Xie, Shunqing Wu, ve Lin Xiao. “The earliest evidence of pattern looms: Han Dynasty tomb models from Chengdu.” *China Antiquity*, no. 91, 2017, ss. 360-374.
- Zhao, Feng, ve Wang Le. “Glossary of Textile Terminology (Based on the Documents from Dunhuang and Turfan).” *Journal of the Royal Asiatic Society*, no. 23, 2013, ss. 349-387.
- Zhengjian, Huang. “Dunhuang wenshu yu Tang Wudai beifang diqu de yinshi shenghuo.” *Weijin Nanbeichao Suitang shi ziliao*, 1991, ss. 263-273.